

DRĀMAS ELEMENTU IZMANTOŠANA FONEMĀTISKĀS UZTVERES TRAUCĒJUMU MAZINĀŠANĀ 5 – 6 GADĪGIEM BĒRNIEM

Drama Elements in the Prevention of Phonological Awareness Disorders in 5 – 6 Year Old Children

Sarmīte Tūbele
Latvijas Universitāte
Egija Laganovska
Latvijas Universitāte

Abstract. *This article contains theoretical analysis about how to develop phonological awareness in children 5–6 years of age and analysis of empirical findings. Elements of drama provide the great opportunity to improve phonological awareness. Reading and writing are the two most important techniques which pupils must achieve at school. Phonological awareness training has significant effects on overall reading ability, spelling, and reading comprehension. There are several well-established lines of argument for the importance of phonological skills to reading and spelling. Phonemic awareness is the ability to notice, think about, and work with the individual sounds in words. We know that children's skills in phonological awareness is a good predictor of later reading success or difficulty. Some conclusions were drawn from theoretical and empirical findings. In this article, analysis of scientific and methodological literature is used as a method. Main findings – development of phonological awareness in children 5–6 years of age is possible and effective when using drama elements.*

Key words: *intervention, elements of drama, phonological awareness, preschool, speech and language development.*

Ievads **Introduction**

Bērnu runas un valodas attīstību ietekmē gan sociālā, gan fiziskā, gan emocionālā, gan kognitīvā attīstība, kā arī apkārtējie apstākļi, konkrētās valsts sabiedrībā notiekošais un katras nacionalitātes īpatnības. Runas un valodas attīstībā svarīga ir bērna fonemātiskās uztveres pilnveide, ja 5 – 6 gadu vecuma posmā attīsta fonemātisko uztveri, tad, uzsākot mācības skolā, bērns var pilnvērtīgi pievērsties mācību procesam (Tūbele, 2006). Viens no iemesliem runas un valodas traucējumiem ir tieši fonemātiskās uztveres mazattīstība. Fonemātiskā uztvere – psihiska funkcija, kas nodrošina runu, īpašas prāta darbības, kas nodrošina vārdu skaņu analīzi un to diferencēšanu (Волкова, Шаховская, 1999). Fonemātiskā uztvere veidojas pakāpeniski, paralēli skaņu izrunas apguvei. Fonemātiskās uztveres mazattīstības gadījumā ir apgrūtināta skaņu diferencēšana, it īpaši to skaņu, kuru akustiskās iezīmes un artikulācija ir ļoti tuvas, t. i., bērns jauc balsīgos un nebalsīgos, cietos un mīkstos līdzskaņus, svelpeņus un šņāceņus, garos un īsos patskaņus (Miltiņa, Pastare, 1995).

Bērniem fonemātiskā uztvere neveidojas uzreiz, tā veidojas pamazām runas attīstības procesā (Правдина, 1973). Fonemātiskā uztvere bērniem ir jāvingrina. 5 – 6 gadīgi bērni prot noteikt priekšmetus pēc to radītās skaņas, nosaka, kura skaņa bieži atkārtojas vārdos un frāzēs, ar kuru skaņu sākas un beidzas vārds, kā arī spēj noteikt vidus skaņu vārdā. (Kalniņa, Skrube, 1983). Taču fonemātiskās uztveres traucējumu dēļ bērnu darinājumi var būt stipri atšķirīgi no oriģināla, tikai ar pūlēm pielīdzināmi īstajam nosaukumam, piem., *gamis* – grāmata, *teverte* – televizors. Kopumā bērniem grūtāk padodas līdzskaņu izruna, dažiem tas veicina izvairīšanos no to izrunāšanas un dažkārt sekmē negatīvu attieksmi pret atsevišķiem līdzskaņiem (Markus, 2003). Fonemātiskās uztveres traucējumi ir viens no iemesliem, kāpēc bērnam ir grūtības iemācīties lasīt un rakstīt. Bērns valoda jāpilnveido, izmantojot runāšanu, stāstīšanu, klausīšanos, atbildēšanu uz jautājumiem, jautāšanu, spēles valodas attīstīšanai (Lieģeniece, Nazarova, 1999). Savlaicīgi novēršot fonemātiskās uztveres traucējumus, bērniem skolā nebūs nepatika pret lasīšanu, līdz ar to pret mācību procesu, kurš lielākoties ir tieši balstīts uz lasīšanas un rakstīšanas prasmēm.

Sadarbībā ar bērnu ir ļoti svarīgi meklēt iespējami labāko veidu, kā palīdzēt viņam runas un valodas attīstībā. Ar katru gadu pedagogi, logopēdi pievērš arvien lielāku uzmanību bērnu valodas un runas traucējumiem pirmsskolas izglītības posmā, mēģina atrast jaunas metodes, ar kurām var ieinteresēt bērnus, lai attīstoši koriģējošo darbību darītu interesantāku, radošāku un pozitīvāku. Bērnu vēlmi rotaļāties, spēlēties, pārtapt iedomātos tēlos ir devusi daba, tāpēc ir būtiski to, ar ko bērni aizraujas, iekļaut fonemātiskās uztveres traucējumu korekcijā. Pirmsskolas vecuma bērniem var un vajag pilnveidot runu uz dabiskās ziņkāres pamata (Lieģeniece, Nazarova, 1999). Drāmas elementi (spēles laukums, izvēlētā tēma, tēli/raksturi, dialogs, mūzika/ritms, priekšnesums/uzvedums) padara nodarbības interesantākas, radošākas, atvērtākas, pozitīvākas, uz personas individuālām vajadzībām vērstas. Drāmas nozīmi runas un valodas attīstīšanā min arī D. Dzintere un I. Stangaine, aicinot ieklausīties mākslinieciskajā vārdā, tā netīši gan papildinot savu vārdu krājumu, gan mākslu klausīties, gan attīstot ritma izjūtu (Dzintere, Stangaine, 2007). Pirmsskolnieku valodas attīstība noris daudz veiksmīgāk, ja tiek izmantoti drāmas elementi (Hendy, Toon, 2001).

Rakstā teorētiski apskatītas un analizētas drāmas elementu izmantošanas iespējas fonemātiskās uztveres pilnveidei 5 – 6 gadīgiem bērniem.

Materiāli un metodes

Teorētiskās literatūras un empīriskā pētījuma salīdzinošā analīze.

Rezultāti *Results*

Fonemātiskā uztvere. Fonemātiskās uztveres pilnveide ir virzīta uz to, lai bērnam izveidotos prasme uztvert runas skanējuma nianses: skaņu izrunas pareizību, precizitāti, vārdu skaidru izrunu, balss paaugstināšanu un pazemināšanu, runas tempa paātrināšanu un palēnināšanu, tembrālo nokrāsu (Kalniņa, Skrube, 1983). Ar fonemātiskās uztveres palīdzību bērns saklausa vārda skaņas secīgā kārtībā un spēj tās arī pareizi, loģiski uzrakstīt (piem., nevis *loska*, bet *skola*). Bērns bieži vien apgūst to, ko dzird no runātājiem – gan pareizo, gan nepareizo, gan literāro, gan dialektālo, gan poētisko, gan barbarisko (Markus, 2003). Fonemātiskā uztvere ir psihiska funkcija, īpaša prāta darbība, kas nodrošina vārdu skaņu analīzi un to diferencēšanu (Болкова, 2006). Smadzeņu garozas dzirdes zonā atrodas runas uztveres centrs, bez kura nevar saprast vārdus, kaut arī balss skaņas skaidri tiek izrunātas. Runas uztveres centrs ir komplicēts smadzeņu veidojums, kas sintezē uztvertās skaņas (Kramiņš, 2005).

Valodas vienības (skaņas) cilvēks izprot, ja uztver to jēgu jeb nozīmi. Cilvēka priekšstati par skaņu veidojas augstākās nervu sistēmas darbībā uz ārējās pasaules skaņu uztveres pamata, un caur nervu sistēmas pārvadošo daļu rada fizisko skanējumu (Kramiņš, 2005). Skaņas, ko cilvēks dzird un uztver, ir ļoti dažādas. Skaņas runā saplūst un veidojas zilbes, tad veidojas vārdi, kas tiek uztverti veselumā. Dz. Mendziņa izdala trīs zilbju veidus.

- Viegli izrunājamas zilbes, kas veidojas no viena vai vairākiem līdzskaņiem un patskaņa vai divskaņa (*lai – me, sau – le*).
- Vidēji grūti izrunājamas zilbes, kas sākas ar patskani vai divskani un beidzas ar līdzskani (*ods, āksts, aiz – augt*).
- Grūti izrunājamas zilbes, kas sākas un beidzas ar līdzskani (turp, smakt, grimt viegls) (Mendziņa, 2004).

Katrai valodai piemīt sava fonoloģiskā sistēma, to raksturo noteikts fonemātisko pazīmju kopums. Tas nozīmē, ka valodā ir skaņas, kurām piemīt vārda nozīmes šķīrējpažīmes. Tā, piemēram, patskaņiem fonemātiskā daba izpaužas to garumu maiņā (*ada – āda, seja – sēja*); līdzskaņiem vārda nozīmes šķīrējpažīmes parādās: balsīgs nebalsīgs (*gāja – kāja, pīli – sīli*); mīksts, ciets līdzskanis (*maina – maiņa, dala – daļa*). D. Karols raksta, ka attīstīta fonemātiskā uztvere ir lielisks priekšnosacījums rakstīšanas un lasīšanas prasmēm (Carroll, 1994). Elementārā fonemātiskā analīze bērnam veidojas spontāni pirmsskolas vecumā. Bērns spēj pēc akustiskām pazīmēm diferencēt skaņu (saklausīt, atpazīt, izdalīt to vārdā pēc dzirdes) (Miltiņa, 2005). Fonemātiskā uztvere pakāpeniski uzlabojas: sākumā bērns diferencē patskaņus un līdzskaņus, tad cietos, mīkstos līdzskaņus, beidzot šņāceņus un svelpeņus. Līdzskaņu izruna bērniem padodas grūtāk, reizēm viņi izvairās no to izrunāšanas

(Markus, 2003). S. Tūbele atzīmē, ka apzināta attieksme pret vārda skaņu sastāvu sākas tad, kad bērnam sāk mācīt skaņu analīzi. Tātad bērns, apgūstot fonemātisko analīzi, spēj veiksmīgāk veidot skaņas vārdos un līdz ar to arī 6 – 7 gados pareizu rakstību un teikumu veidošanu (Tūbele, 2002). Skaņu neizrunāšana ir saistīta ar vāji attīstītu fonemātisko uztveri. Līdz ar to bērniem ir grūti veikt uzdevumus, kas saistīti ar skaņu noteikšanu. Fonemātiskās uztveres mazattīstība ir viens no iemesliem, kas veicina skaņu izrunas traucējumus. Smalki diferencēta valodas dzirde palīdz nodalīt vārda skaņas, kuras ir radniecīgas. Pilnvērtīga fonemātiskā uztvere ir būtiska raktīt un lasītmācīšanās procesā (Schnitzler, 2008). Fonemātiskās uztveres traucējumi ir tādi traucējumi, kuru ietekmē bērni nespēj veikt skaņu analīzi, nespēj atveidot precīzu vārda skaņu sastāvu, ar to saistītas grūtības vārda sastāva un nozīmes uztverē, dažkārt viņi nespēj saklausīt līdzīgas skaņas, tāpēc rodas situācija, kad bērns vairākas skaņas attiecina uz vienu burtu un vienu un to pašu burtu lasa gan tā, gan citādi (Liepiņa, 2003). Precīzi, skaidri izrunājot vārdu, mēs pētām to, it kā aplūkojam visas skaņas, no kurām šis vārds sastāv (Hadaņonoka, 2002). Fonemātiskās uztveres (valodas skaņu atšķiršana) attīstīšanu veicina dažādi darbības veidi ar „ārpus valodas” skaņām. Dzirdes uzmanības un dzirdes atmiņas vingrinājumi nodarbībās un ārpus tām veicina fonemātiskās uztveres attīstību un pilnveidošanu (Miltiņa, Pastare, 1995).

Gan latviešu (Miltiņa, 2005; Tūbele, 2006), gan krievu (Волкова, 2006; Правдина, 1973), gan angļu (Adamsa, 1995), gan vācu (Schnitzler, 2008) literatūrā fonemātiskās uztveres pilnveidē tiek piedāvāti līdzīgi korekcijas posmi, no vieglākā uz grūtāko. Sarežģītu formu veidošanai fonemātiskā analīzē jāņem vērā, ka prāta darbība iziet noteiktus attīstības posmus. Fonemātiskās uztveres pilnveidē tiek ievērots secīgums.

M. Adamsa ir veikusi sīkāku dalījumu:

- Vārdos:
 - saskaita vārdus teikumā,
 - nosauc lieko vārdu vārdu virknējumā,
 - tiek izlasīts teikums vienreiz ar visiem vārdiem, otrreiz ar viena vārda pazūšanu, bērns nosauc vārdu, kurš ir pazudis,
 - saliek pareizā secībā pirms tam sajauktos vārdus.
- Zilbēs:
 - nosauc zilbju skaitu vārdā,
 - savieno sadalītās zilbes vārdos,
 - no vienām un tām pašām zilbēm izveido dažādus vārdus.
- Skaņās:
 - nosauc skaņu skaitu vārdā,
 - atrod rindkopā vārdu, kurš tajā neiederas pēc skanējuma,
 - atrod pēc skanējuma līdzīgus vārdus,
 - atrod vārdu rindā vārdus, kuri sākas ar konkrētu skaņu,

- tiek pateikts vārds pareizi, tad nepareizi, un bērns saklausa, kura skaņa ir pazudusi,
- nosauc dotā vārda pirmo, vidus un pēdējo skaņu (Adams, 1995).

Drāmas elementu izmantošana. Dramatiskās attēlošanas sākumi bērniem parādās daudz agrāk nekā valoda. Ķermeņa kustības, mīmika, žesti ar kuriem bērns izsaka savas vēlēšanās, tieksmes, kas sniedz piepildījumu, rada bērnam patīkamu apmierinājumu, kas savukārt pamudina uz to atkārtotāšanu. Šī tieksme piemīt gan zēniem, gan meitenēm. E. Laganovskas pētījumā (Laganovska, 2011) analizēta 5 – 6 gadīgu pirmsskolas vecuma bērnu attīstība gan fiziskajā, gan kognitīvajā, gan sociālajā un emocionālajā jomā, lai izvēlētos atbilstīgu pieeju, ņemot vērā runas attīstības līmeni un vadošo darbības veidu – rotaļu. Drāmas elementi iekļaujas rotaļu struktūrā (Dzintere, Stangaine, 2005), tādēļ izvēlēti fonemātiskās uztveres pilnveidei.

Paši drāmas pirmsākumi ir meklējami Senajā Grieķijā. Aristotelis savā darbā *Poētika* skaidro drāmas un teātra nozīmi. Drāma (grieķu val. – darbība) un teātris ([grieķu](#) val. *théatron* – skatītāju vietas) (Aristotelis, 2008). Teātris kā vieta, kur notiek drāma (darbība). Par drāmas sākumu var uzskatīt jebkuru seno cilvēku ritualizētu darbību, kurā tika atainoti notikumi vai pārdzīvojumi, izmantoti deju kustību elementi, kā arī dziedāšana un mūzikas instrumenti (no dabiskiem materiāliem) (Landy, 1994). Gan no vēsturiskā, gan no attīstības skatījuma drāma ir dabisks, neiemācīts process cilvēku dzīvē. Dramatiska darbība nav darbība vienkāršā tās izpausmē, piemēram, sēžot pie galda un rakstot, ne vienmēr ir nepieciešams šo darbību pārvērst par dramatisku darbību. Drāma pedagoģijā tika nosaukta un definēta 20. gs 30. gados Amerikā. Kā savās grāmatās atzīmē R. Kourtneja, J. O'Tūle un citi, drāmas izmantošanu pedagoģijā aizsāka V. Varda (Winifred Mary Ward), kura uzskatīja, ka, ieviešot drāmu izglītībā, ir iespējams bērnus sagatavot sociālajai dzīvei ar stāstiem, dialogiem, tēlu raksturiem gan no antīkās, gan modernās literatūras, kā arī attīstīt bērna valodu un runu (Courtney, 1989; O'Toole, Stinson, Moore, 2009). Vēlāk drāmas izmantošana pedagoģijā tika akceptēta daudzās skolās Amerikā, Lielbritānijā un citās valstīs. Tā dalījās divos virzienos – apmācība par drāmu un tās elementiem (tā sauktie dramatiskie pulciņi) un drāmas elementu izmantošana mācību stundās, visvairāk vēstures, dzimtās valodas un svešvalodu stundās, vēlāk arī citās mācību stundās. Drāma palīdz bērniem apgūt literatūru, dzimto valodu, sociālās zinātnes u. c. Arī A. Komenskis raksta, ka bērnos interesi un zinātkāri var attīstīt, pedagoģiskajā procesā izmantojot dramatizācijas metodi (Komenskis, 1992). Vēlāk drāmu sāka izmantot arī Lielbritānijas augstskolās kā vienu no mācību metodēm, īpaši valodu apguvē. Aristotelis, rakstot un analizējot drāmu, ir izdalījis drāmas elementus: spēles laukums, izvēlēta tēma, tēli/raksturi, dialogs, mūzika/ritms, priekšnesums/uzvedums (Aristotelis, 2008).

Drāmas elementus var izmantot visos koriģējoši attīstošās darbības posmos, bet šajā gadījumā raksturota darbība, veicot fonemātiskās uztveres pilnveidi.

1. Spēles laukums. Fonemātiskās uztveres pilnveidei var izvēlēties dažādas vietas, piemēram, nodarbības telpu, āra telpu u.c.
2. Tēma. Jebkurai nodarbībai ir svarīgi, lai būt tēma, piemēram, tradicionālie svētki, gadalaiki, krāsas, formas, konkrēta pasaka, stāsts utt. svarīgi, izmantojot drāmas elementus fonemātiskās uztveres pilnveidē logopēdam/pedagadam definēt katras nodarbības tēmu.
3. Tēls/raksturs. Pedagogam, logopēdam, vecākiem, bērnam ir iespēja iejusties mīļākajos tēlos, varoņos, tādējādi padarot nodarbības aizraujošākas un bērns ir atvērtāks, drošāks. Ā. Ptičkina raksta, ka, atdarinot personāžu runu, skolēni lieto pareizu un tēlainu literāro valodu, ar dramaturģijas darbu palīdzību var attīstīt skolēnu aktīvo runu, paplašināt vārdu krājumu, un, ja skolotājam izdodas panākt skolēnu līdzpārdzīvojumu literārā darba lasīšanas laikā, tad viņš ir veicis galvenos estētiskās audzināšanas uzdevumus (Ptičkina, 1999). Iejušanās lomās, citos personāžos ir viens no drāmas elementiem, ko izmanto izglītībā. Drāmā tiek lietots princips „kā būtu, ja” (Courtney, 1989). Lomu spēles, izdomājot jaunus personāžus, izmantojot kāda literārā darba personāžus.
4. Dialogs. Fonemātiskās uztveres pilnveidē būtiska nozīme ir dialogu veidošanai, kas veicina klausīšanās, komunikācijas, domāšanas prasmes. Bērna valoda jāpilnveido, izmantojot runāšanu, stāstīšanu, klausīšanos, atbildēšanu uz jautājumiem, jautāšanu, spēles valodas attīstīšanai (Lieģeniece, Nazarova, 1999). Dialogu atkārtošana no kāda literāra darba, kas veicina bērna literārās valodas attīstību, dialogu sacerēšana pāros, kas veicina savstarpējo komunikāciju un ieklausīšanos partnerī.
5. Mūzika/ritms. Kustības, mīmikas un pantomīmas izmantošana. Skaņu attēlošana ar ķermeņa kustību palīdzību. Kalgrēns savā grāmatā apraksta R. Šteinera izveidoto eiritmiju, ar kuru var vilkt paralēles darbībai pedagoģijā; eiritmijas izejas punkts ir valodas skaņas (patskaņi un līdzskaņi). Ar patskaņiem pauž iekšējo pārdzīvojumu, noskaņojumu (ā, o, ai, au, oi u. c.), ar līdzskaņiem attēlo norises ārpus (murmināt, dimdēt, dārdēt, čukstēt, plaukšķināt utt.). Eiritmijas nodarbībā katrai izrunātai skaņai tiek piemeklēta specifiska kustība (Kalgrēns, 2008). K. Neumaire raksta, ka katrai valodai piemīt melodiskums, ritms, tāpat kā kustībai, mūzikai un ikvienai citai apkārt esošai darbībai, līdz ar to bērna valodas un runas attīstīšanā ir jāņem vērā šī saistība (Neumair, 2007/2008). Ar mūzikas, ritma, ķermeņa kustību palīdzību ir iespējams attīstīt bērna runu un valodu. Katram stāstam, katrai pasakai, katrai lugai ir savs melodiskums, savs ritms, sava kustība. Latviešu folklorā sastopamies ar „mēles mežģiem”. Runas pedagoģe Dz. Mendziņa savā grāmatā ”Vārds. Doma. Runa” dalās ar dažiem „mēles mežģiem” (runas vingrinājumiem), kurus veiksmīgi izmanto arī logopēdi nodarbībās, piemēram: *Kaķis*

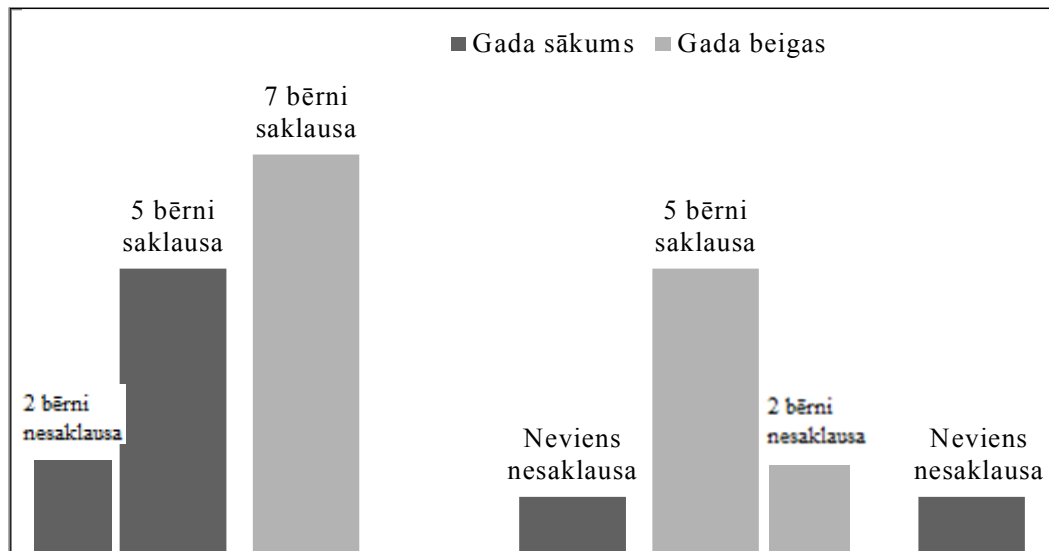
staigā zaķa zeķēs, zaķis staigā kaķa zeķēs. Līksmi līgo linu lauks, tālu zilu vilni veļot. Baļļā pie staļļa, baļķis ar pulķi kuļ duļķos. Bariem vien, bariem vien, brūklenes pa brikšņiem brien. Seši duči svešu trušu uzlaiduši mušām dušu. Trusis tamburīnu tvēris. Telēns tauri taurē, ticis trompetistos, tramda tiepšu taureni. Simts siseņu sausā sienā sīc u.c. (Mendziņa, 2004).

6. Priekšnesums/uzvedums. 5 – 6 gadīgiem bērniem ļoti patīk pašiem izdomāt stāstus, nelielus uzvedumus un citiem rādīt. Bērnu mākslinieciskās pašizteikšanās izpausmes vērojamas jau otrajā, trešajā dzīves gadā, kad mazuli sevi aizrautīgi izgrezno ar lakatiem, šallēm, kad viņi rotaļājas, dzied, zīmē, kad pēc saviem uzskatiem spēlē teātri, pakāpeniski sākot ietvert savās rotaļās dažas pasaku vai literāro darbu epizodes (Puškarevs, 2001). Leļļu teātra elementu izmantošana (roku lelles, pirkstu lelles, rotaļlietu lelles). Ēnu teātra elementu izmantošana. Flanelogrāfu izmantošana – bilžu teātris, pieaugušais stāstot, uz ieslīpa galda saliek personāžus vai priekšmetu attēlus, vai arī tos rāda, tādējādi padarot šo stāstu daudz interesantāku. Šādu metodi var izmantot arī dzejoļu runāšanā, stāstu, pasaku stāstīšanā un attēlošanā.

Koriģējoši attīstošā darbība. Bērniem ar nepietiekami attīstītu fonemātisko uztveri nepieciešama sistemātiska un secīga darbība, lai veidotu izpratni par runas skanējuma atšķirībām, raksturīgām pazīmēm un to, ka vienas fonēmas maiņa izmaina vārda nozīmi, kas būtiski ietekmē mācību procesu skolā. Skolotāja logopēda ikdienas darbā iespējams izmantot atšķirīgus paņēmienus, lai ieinteresētu bērnus un arī nostiprinātu apgūtās prasmes.

Drāmas elementu izmantošana runas terapijas procesā veicina labāku atmosfēru, ļauj bērniem vairāk uzņemties iniciatīvu. Pedagoģiskajā procesā var izmantot dažādas mākslinieciskās darbības un līdzekļus. Tika veikts pētījums, kurā drāmas elementu izmantošana tika izvēlēta kā metode fonemātiskās uztveres pilnveidē (Laganovska, 2011). Rezultāti aplūkojami 1. attēlā.

2010./2011.mācību gada sākumā septiņiem 5 – 6 gadīgiem bērniem tika pārbaudīta fonemātiskā uztvere. Viena no pārbaudes daļām ir skaņu saklausīšana vārdā (sākumā, vidū, beigās). Visu mācību gadu notika koriģējoši attīstošā darbība fonemātiskās uztveres pilnveidē, izmantojot drāmas elementus. Mācību gada beigās tika veikta atkārtota pārbaude. Kā redzams 1. attēlā, mācību gada sākumā neviens no bērniem nevar noteikt un nosaukt, kura skaņa ir vārda vidū un beigās, bet mācību gada beigās visi bērni saklusa skaņu vārda sākumā un beigās, 5 bērni saklusa vārda vidū, diviem bērniem ir nepieciešama ilgāka koriģējoši attīstošā darbība. Skaņu saklausīšana vārda vidū rada vislielākās grūtības. Bērni, ja arī saklusa, tomēr nespēj saprast, kuras skaņas ir vārda vidū un visbiežāk min to skaņu, kura ir vārda sākumā vai beigās.

1. att. *Skaņu saklausīšana vārda sākumā, vidū un beigās*
Fig. 1 *Perception of the sounds at the beginning, middle and end of the word*

Var uzskatīt, ka drāmas elementu izmantojamība logopēda darbā ir daudzveidīga. Drāmas elementus var izmantot ne tikai fonemātiskās uztveres traucējumu mazināšanā, bet arī ikviena runas traucējuma mazināšanā bagātinot vārdu krājumu, pilnveidojot runas gramatisko jomu un attīstot saistīto runu.

Drāmas elementu izmantošanas iespējas fonemātiskās uztveres pilnveidē ir daudzveidīgas, tos var izmantot jebkurā fonemātisko uztveri koriģējošās darbības posmā, tos var izmantot arī citu runas un valodas traucējumu korekcijā. Drāmas elementi pedagogiem, logopēdiem, vecākiem piedāvā lielisku iespēju sadarboties ar bērnu, kā arī veicināt bērna attīstību veselumā. Bērna attīstība noris nepārtraukti – gan fiziskā, gan emocionālā, gan sociālā, gan arī kognitīvā attīstība ir cieši saistītas, tāpēc ir svarīgi, analizējot katru bērnu atsevišķi, neaizmirst nevienu no viņa attīstības faktoriem. Komenskis raksta, ka bērns ir jāattīsta visās jomās, lai viņam attīstībā nerastos *robs*, kas ne tikai sagādā zaudējumus, bet arī iedragā tās pamatīgumu (Komenskis, 1992).

Secinājumi *Conclusions*

- Fonemātiskās uztveres pilnveidošana ir ļoti nozīmīga bērna attīstībai veselumā.
- Viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem lasīt un rakstīt prasmju veicināšanā ir skaņu pareiza saklausīšana, to uztvere un izpratne, tātad svarīga ir bērna fonemātiskās uztveres pilnveide, kas būtiski var ietekmēt sekmīgu bērna mācīšanās procesu skolā.
- Drāmas elementi palīdz fonemātiskās uztveres pilnveides procesā. Drāmas elementu izmantošana fonemātiskās uztveres pilnveidošanā rada pozitīvu

atmosfēru, attīsta iztēli, veicina atvērtību un emocionalitāti, ļauj bērniem pašiem uzņemties iniciatīvu.

- Drāmas elementi (spēles laukums, izvēlētā tēma, tēli/raksturi, dialogs, mūzika/ritms, priekšnesums/uzvedums) padara nodarbības interesantākas, radošākas, atvērtākas, pozitīvākas, uz personas individuālām vajadzībām vērstas.
- Drāmas elementu izmantošana nepieciešama ne tikai fonemātiskās uztveres pilnveidošanā, bet arī citu runas un valodas traucējumu koriģējoši attīstošā darbībā.

Summary

Reading and writing are two of the most important skills in a person's life, especially in the learning process. In school, most of the subjects are based on reading and writing. Children have to understand that words can be divided into individual phonemes and that phonemes can be mixed into words. Children must also be able to use letter – sound knowledge to read and build words. They are expected to begin recognizing individual sounds in words, count words in a spoken sentence, and identify rhyming words. End of preschool children 5 – 6 years of age should be able to identify each discrete sound in spoken words, including sounds at the beginning, end, and middle of words. In this case, phonological awareness plays a major role, which is strongly related to success in reading and spelling acquisition. Phonological awareness prepares children for later reading instruction, including instruction in phonics, word analysis, and spelling. It's very important to find the most effective training to improve phonological awareness. There are many reasons in favour of using elements of drama as a pedagogic method to develop children's phonological awareness at school, a speech therapist's room, home, etc. Let children deal playfully with the sound of language through rhyme and through the manipulation of phonemes, storytelling, performances, word games, riddles, and frequent reading of literature selections, all of which develop phonological awareness enhancement. The article explains that elements of drama (plot, theme, characters, dialogue, music/rhythm, and spectacle) offer a great way for preschool children to develop phonological awareness.

Main findings and conclusions:

- Phonological awareness improvement in children 5 – 6 years of age are one of surest ways to get children ready for reading and writing! Children's level of phonemic awareness is a very good predictor of beginning reading success. Engaging in rhyming activities with stories may also have strong motivational influences on children's attitudes towards books.
- Phoneme awareness performance is a strong predictor of long-term reading and spelling success.
- Drama elements in speech therapy sessions and learning process create a positive atmosphere that develops phonological awareness, the imagination, and encourages openness and emotionality allows children to take the initiative themselves. The activities are designed to be fun and motivating in an effort to

unlock the creative spirit. Music, art, and drama combine to balance the curriculum in the early years.

- Development process of phonological awareness is an important collaboration among children, speech therapists, teachers, institution heads, music leaders, and parents. Positive cooperation among these groups will lead to successful results.

Literatūra Bibliography

1. Adams, M. J. (1995). *Beginning to Read: Thinking and Learning about Print*. Massachusetts: A Bradford Book.
2. Aristotelis. (2008). *Poētika*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds.
3. Carroll, W. (1994). *Psychology of Language*. Thomson Brooks/Cole: Hardcover, 2nd edition.
4. Courtney, R. (1989). *Play, drama, thought (4ed.)*. Canada: Ateliers Graph. Marc Veilleux.
5. Dzintere, D., Stangaine, I. (2007). *Rotaļa – bērna dzīvesprasmju sekmētāja*. Rīga: RaKa.
6. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka, L., Staļģe, L., Merirande, R. (2002). *Sociālais pedagogs un bērns ar valodas sistēmas traucējumiem*. Rīga: Rasa ABC.
7. Hendy, L., Toon, L. (2001). *Supporting drama and imaginative play in the early years*. USA: Open University Press.
8. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne.
9. Karlgrēns, F. (2008). *Valdorfa pedagogija*. Rīga: Jumava.
10. Komenskis, J. A. (1992). *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne.
11. Kramiņš, E. (2005). *Runas prasme saziņā*. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība.
12. Laganovska, E. (2011). *Drāmas elementu izmantošana fonemātiskās uztveres traucējumu mazināšanā 5 – 6 gadīgiem bērniem*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte.
13. Landy, I., R. (1994). *Drama therapy*. USA: Thomas.
14. Lieģeniece, D., Nazarova I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīga: RaKa.
15. Liepiņa, S. (2003). *Speciālā psiholoģija*. Rīga: Raka.
16. Markus, D. (2003). *Bērna valoda: no pirmā kliedziņa līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC.
17. Mendziņa, Dz. (2004). *Vārds, doma, runa*. Rīga: Sol Vita.
18. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa.
19. Miltiņa, I., Pastare, S. (1995). *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: Izglītības attīstības institūts.
20. Neumair, K. (2007/2008). *Wir Kindergarten in Suedtirol. Sprache lebt*. 15. Jahrgang. Germany: Dipdruck OHG, 39031 Bruneck.
21. O'Toole, J., Stinson, M., Moore, T. (2009). *Drama and Curriculum*. International Publisher: Springer.
22. Ptičkina, Ā. (1999). *Lasīšanas mācības sākumskolā*. Rīga: Pētergailis.
23. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*, Rīga: Raka.
24. Schnitzler, C. D. (2008). *Bewusstheit und Schriftspracherwerb*. Deutschland: Georg Thieme Verlag KG.
25. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: Raka.
26. Tūbele, S. (2006). *Jaunāko klašu skolēnu runas un valodas traucējumu noteikšana un korekcijas iespējas*. Rīga: Latvijas Universitātes Pedagoģijas un Psiholoģijas fakultāte.
27. Волкова, Л. С., Шаховская, С. Н. (1999). *Логопедия*. Москва: Владос.
28. Волкова, Л. С. (2006). *Логопедия*. Москва: Владос.
29. Правдина, О. В. (1973). *Логопедия*. Москва: Просвещение.

Dr.paed. Sarmīte Tūbele	Latvijas Universitāte Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte Jūrmalas gatve 74/76, Rīga, LV – 1083 e-pasts: tubele@gmail.com Tel. +371 26438441
Egija Laganovska	Latvijas Universitāte Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte Jūrmalas gatve 74/76, Rīga, LV – 1083 Baložu vidusskola e-pasts: egija_laganovska@inbox.lv Tel.: +371 26312190